

Володимир Перерва,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства
Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»*

КИЇВСЬКІ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРИ ТА РОЗВИТОК ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Розглянуто головні аспекти впливу київських, подільських та волинських генерал-губернаторів на еволюцію церковнопарафіяльного шкільництва Правобережної України другої половини ХІХ століття. Простежено конфлікти ситуації у стосунках державної та церковної влади, котрі були наслідком намагання генерал-губернаторів перетворити церковнопарафіяльні школи на державні навчальні заклади.

Ключові слова: *церковнопарафіяльні школи, київські генерал-губернатори, Руська Православна Церква, Святійший Синод, київський митрополит, архієрей, російський імператор.*

ХІХ століття – це час тісної співпраці і водночас гострих конфліктів церковних та державних інституцій як у правобережних, так і в інших єпархіях Російської Православної Церкви на українських теренах. Серед цих явищ співпраця мала різні прояви та спрямування, одним із найвагоміших серед яких був освітній.

Правобережжя України належало до регіонів із переважаючою кількістю церковнопарафіяльних шкіл. Звісно, що російська державна влада, найвагомішим втіленням якої тут виступали київські, подільські та волинські генерал-губернатори, намагалася встановити контроль над церковною освітою, не завжди добираючи методів. Церковна ж ієрархія усіляко відстоювала панування на Правобережжі України підвідомчих їй початкових навчальних закладів, і хоча сили були явно нерівними, таки перемогла у цьому поєдинку.

Вплив боротьби правителів Південно-Західного краю з ієрархами на домінування в регіоні парафіяльних навчальних закладів мало висвітлений як в дореволюційній, так і в сучасній історіографії. Дореволюційні дослідники історії освіти або обходять його мовчанням¹, або ж рафіновано торкаються лише офіційних сторін державно-церковного конфлікту². У радянський час дослідження церковнопарафіяльної освіти перебувало в «прокрустовому ложі» партійних настанов і тому домінуючий різновид початкових шкіл займав вельми скромне місце у неспіливих спробах наукових розробок даного напрямку³. Сучасні дослідники найчастіше обмежують вивчення церковнопарафіяльного шкільництва цитуванням опублікованих джерел і не особливо намагаються залучити до наукового обігу величезний і малоосвоєний масив архівної документації церковного походження⁴. Окремі нариси до розгляду цієї праці зроблено в деяких наших дослідженнях⁵.

Поряд з цим розробка питань церковнопарафіяльної освіти є актуальною проблемою як з огляду на їх невивченість, так і внаслідок необхідності більш ґрунтовного викладання історії шкільництва в сучасних педагогічних вузах. Крім того, опанування досвіду державно-церковних стосунків може стати повчальною підставою для розбудови таких відносин в сучасній Україні, яка переживає етап їх новітнього становлення.

Тому головним завданням даної статті є висвітлення державно-церковних стосунків в царині парафіяльної освіти Правобережної України на основі неопублікованих або ж маловідомих документів з архівосховищ Санкт-Петербурга та міст Правобережної України.

У дореформену епоху церковнопарафіяльна освіта мала переважно приватний характер, і організовані школи з налагодженим навчально-виховним процесом в цей час існували тільки у державних маєтках Правобережної України, які були поодинокими острівцями в широкому океані поміщицьких сіл та містечок. Діти кріпаків могли здобувати освіту лише в приватному порядку, і таке навчання носило не так загальноосвітній, як суто прикладний характер – Церкві потрібен був мирянин, котрий міг прочитати за богослужінням «Часослов» або ж «Псалтир».

Російські імператори неодноразово видавали загальні дозволи православному духовенству відкривати церковнопарафіяльні школи⁶, але у кріпацьких маєтках вони залишалися без відгуку. Рапорти духовних правлінь Правобережжя серед причин відсутності шкіл при храмах називали небажання прихожан віддавати своїх дітей до школи, протидію поміщиків, нестачу приміщень, палива і підручників тощо⁷. Дійсно, до 1861 р. більшість сільського населення перебувало на панщизняних роботах і діти не мали можливості навчатися, оскільки доглядали домашнє господарство. Батьки нерідко розглядали шкільне навчання як і ще один різновид панщини і були переконані в тому, що якщо їхні діди й батьки без школи прожили, то й дітям вона непотрібна⁸.

Довгий час не бачила потреби в масовій парафіяльній освіті й місцева державна влада в особі київського генерал-губернатора. Але зате останній вбачав неабияку небезпеку в існуванні на Правобережжі таємної мережі польських початкових шкіл. Вони були справжніми «кузнями» польських патріотів, але жодні поліцейські заходи не могли їх знищити аж до початку ХХ ст. Про деякі з виявлених таємних польських шкіл повідомляли до Санкт-Петербурга. (Приміром, такої честі удостоїлася польська школа в м. Проскурові, яку відвідували не лише юні шляхтичі, але й місцеві православні діти⁹. Синодальна училищна рада розпорядилася встановити за віровідступниками особливий нагляд, «дабы со стороны их не было оказано какого-либо нежелательного влияния на других учеников»)¹⁰.

Та й у поодиноких державних школах Правобережжя, як вказував київський генерал-губернатор князь Іларіон Іларіонович Васильчиков, вчителями були «особи, не підготовлені до цього звання і в основному поляки з місцевої шляхти»¹¹. Вони виховували не російських підданих, а польських патріотів, і високопоставлений чиновник прозорливо вбачав у цьому потенційну небезпеку

майбутнього польського повстання. Цій загрозі, на думку генерал-губернатора, можна протиставити лише православних священнослужителів. Відповідно, він надіслав київському митрополиту Ісидору (Нікольському) листа під грифом «таємно», у якому викладалася необхідність відкриття духовенством масової мережі православних шкіл, які мали на меті витіснити католицькі навчальні заклади. Київський владика швидко відгукнувся на секретну пропозицію князя і 31 серпня 1859р. видав розпорядження, «щоб у всіх містах і селах, де немає шкіл, вони були відкриті у будинках священників, якщо не буде інших приміщень»¹². Так боротьба між російською владою і польською шляхтою за вплив на освіту населення спричинила появу важливої освітянської ініціативи київського генерал-губернатора. Акція провадилася без офіційного дозволу зі столиці (саме звідси наявність на листуванні грифу «таємно») і мала досить конкретну мету – протидіяти впливу «польського фактора» на шкільну освіту. Але ініціатива князя І. Васильчикова мала значно ширші наслідки. Українські кріпаки вже знали, що їхні діти будуть вільними й стали масово віддавати їх до школи.

Вже 7 грудня 1859 р. в м. Білій Церкві настоятелем Спасо-Преображенського храму о. Петром Лебединцевим¹³ було відкрито першу мережу постійно діючих шкіл індустріального типу¹⁴ (із задалегідь розробленою шкільною програмою і т. д.), яку в майбутньому російська публіцистика стане іменувати «предвестницами всех существующих школ в империи»¹⁵. Школи дістали громадське та державне визнання і приклад о. П. Лебединцева стали наслідувати багато православних пастирів спочатку Київщини, а згодом і Правобережжя. Наприкінці 1860 р. в Київській митрополії налічувалося вже понад 1000 шкіл. «Вслед за Киевской и Волынской епархиями к концу года подсчитали число школ и другие епархии. Расцвет начался на Юго-Западе, во внутренней же России дело шло туго. В 1860 году Волынская епархия считала 1055 школ, Подольская – 1263 ... – в то же время Костромская – 12, Саратовская – 3, Тульская – 1», – зазначалося в одному з офіційних церковно-історичних видань¹⁶.

Спочатку київський генерал-губернатор І. Васильчиков вітав розвиток «шкільної революції» в підпорядкованих йому трьох правобережних губерніях. Він навіть виклопотав значну для того часу суму в 10000 крб., на які було придбано підручники для церковнопарафіяльних шкіл. У найбідніші школи ці підручники роздавалися безкоштовно, а в інші – за помірну плату¹⁷.

Але згодом ставлення державного чиновництва до церковнопарафіяльних шкіл різко змінилося – особливо коли київським генерал-губернатором у 1865 р. став генерал-майор Олександр Павлович Безак¹⁸. Керівники Південно-Західного були сповнені рішучості цілковито поставити освіту під контроль держави. Але церковнопарафіяльні школи, які на той час становили значну більшість навчальних закладів, випадали з поля зору російського чиновництва.

Відповідно, і генерал-губернатор, і міністр народної освіти Російської імперії стали наполегливо вимагати у новопризначеного київського митрополита Арсенія (Москвіна) передачі церковних шкіл у державне відомство. Коли ж архієрей відмовив віддавати міністерству народної освіти школи, котрими вже кілька років опікувалося духовенство, то чиновництво стало силоміць

захоплювати церковні навчальні заклади, перетворюючи їх на міністерські. Боротьба дедалі загострювалася і місцеві благочинні священики все частіше скаржилися митрополитові на «переважаючу силу світської влади», що мала більші матеріальні можливості¹⁹. Генерал-губернатор у відповідь на обурені листи митрополита відповідав, що співчуває парафіяльним школам, але не може відмовити у такому ж співчутті і міністерським²⁰.

Київський митрополит Арсеній (Москвін), як найавторитетніший з владик Правобережжя, вирушив до Санкт-Петербурга і взяв на себе основний тягар боротьби за першість церковнопарафіяльних шкіл. Архієрей мав непогані зв'язки при царському дворі (зокрема, користувався повагою імператриці) і тому мав змогу заступатися за ввірені йому школи перед вищими органами влади. Так, митрополит прохав російського імператора Александра II, «дабы благоволено было министерству подтвердить, чтобы оно церковноприходские училища оставило в ведении духовенства неприкосновенными, а отнятые у него и переименованные в народные ему по принадлежности возвратило»²¹.

Згодом з цього приводу було прийнято колективне архієрейське звернення до монарха і Александр II розпорядився залишити відкриті парафіями школи у відомстві православного сповідання. Монарх зайняв нейтральну позицію і визначив, що школи мають залишатися у тих відомствах, які їх відкрили.

Чинівництво тимчасово відступило – більшість захоплених церковнопарафіяльних шкіл було повернуто Церкві. Проте непризначений генерал-губернатор О. Безак знову став вимагати передачі приходських навчальних закладів у відання міністерства народної освіти. Він аргументував свою позицію тим, що для «продвижения русского дела в Юго-Западном крае» більше підходять не церковні, а міністерські школи²². При цьому високопоставлений чиновник наводив як приклад Литву, де таке злиття шкіл обох відомств було вже здійснено. Але владика Арсеній (Москвін) нагадав, що «Украина, в состав которой входит вверенная мне Киевская епархия, и Литва в историческом и этнографическом отношении далеко одна на другую не похожи», а тому «систему образования, принятую в Литве я, со своей стороны, признаю для народа украинского в пределах генерал-губернаторства Киевского решительно вредною»²³.

Генерал-губернатор знав про вагомий вплив митрополита при царському дворі і збагнув, що такого суперника він зможе подолати лише привабивши на свій бік самого імператора. Відповідно, О. Безак було складено та надіслано Александру II проект, котрий передбачав виселення українського духовенства Південно-Західного краю до великоросійських губерній і заміни його російськими священнослужителями²⁴. Аргументація «великого переселення» духовенства Правобережної України була простою – воно нібито спольщилося, розмовляє польською мовою (так О. Безак називав українську) і йому ні в якому разі не можна довіряти виховання майбутніх російських підданих. Це було особливо актуальним з огляду на недавнє польське повстання.

«Для упрочения же Православия в Юго-Западном крае во всей его чистоте, а также для искоренения, по возможности, униатских обычаев и наружных знаков в церквах, перешедших от католичества, желательно было бы, во-

первых, чтобы Святейший Синод разрешил перевод священников из великороссийских губерний взамен некоторых, находящихся здесь, которые сами или семейства их ополячились, и, во-вторых, чтобы на места священников вообще назначаемы были исключительно лица, окончившие курс в духовных академиях», – писав генерал-губернатор російському монарху²⁵.

Здійснення такого проекту вимагало чималих витрат, а тому імператор, не відкидаючи наміру генерал-губернатора, надіслав його на експертну оцінку довірених особі – київському протоієрею о. Петру Лебединцеву. Цей священнослужитель був у приязних стосунках з київським митрополитом Арсенієм (Москвіним), а тому, безумовно, підтримав свого владика:

«Вызов из России священников на место ныне существующих признаю для Киевской епархии не только неуместным и излишним, но и крайне вредным по своим последствиям, не говоря уже об огромных и напрасных издержках на их перемещение, для которых не имеется ввиду источников.

Русские священники, прибыв сюда и не зная ни языка, ни нравов, ни обычаев своей новой паствы, поставлены были бы в положение самое жалкое и вместе с тем самое фальшивое: они должны были бы всему учиться, ко всему привыкать, все разведывать и на каждом шагу претыкаться, прежде, нежели ознакомятся с вещами и лицами, их окружающими. А между тем польская пропаганда, как нельзя лучше, этим временем воспользуется...

Характер русского народа и вместе духовенства – прирожденное просто-сердечие, излишняя доверчивость и великодушие к врагам самым отъявленным при их мнимом смиреннии. Характер же народа и духовенства Юго-Западного края – благоразумная в случае нужды хитрость, всегдашняя осторожность и опасливость, вековым опытом угнетения и рабства в них воспитанная и упорное недоверие к враждующим, хотя бы последние расточали пред ними все возможные обещания даже и со словом клятвенным»²⁶.

Крім того, о. Петро Лебединцев навів не один десяток інших не менш вагомих аргументів на користь залишення Правобережного духовенства на місцях проживання. Не проминув він «вщипнути» й самого генерал-губернатора – в одному з сюжетів протоієрей дотепно зауважує, що О. Безак нерідко розмовляє французькою мовою, проте це ще не означає, що він офранцузився.

Повелителів Південно-Західного краю довелося відступити вдруге – церковнопарафіяльні школи залишилися при своїх наставниках і зберегли свою вагому перевагу на Правобережжі аж до початку ХХ ст. Високопоставлені чиновники з великими труднощами переживали свою поразку і ще не раз намагалися встановити хоча б мінімальний свій вплив на церковнопарафіяльні школи підлеглого регіону. Так, у 1870 р. генерал-губернатор князь О. М. Дондуков-Корсаков здійснив спробу виклопотати у столичній владі дозвіл на можливість контролю церковних шкіл світськими міністерськими інспекторами. Але петербурзькі владоможці, побоюючись нового церковно-державного конфлікту, надіслали пропозицію генерал-губернатора на розгляд правобережних владик. Останні, ясна річ, одноголосно відмовилися від послуг державних шкільних інспекторів. Так, подільський преосвященний Леонтій

відгукнувся, що парафіяльні школи Поділля перебувають під належним контролем єпархіальної влади і він «находил бы излишним обременять господ инспекторов народных училищ возложением на них какого-нибудь надзора за церковноприходскими школами Подольской епархии»²⁷. Відхилив пропозицію генерал-губернатора і архієпископ Волинський²⁸. Київський митрополит Арсеній (Москвін) з властивою йому категоричністю суджень відповів, що «требование ... инспектировать церковноприходские школы, бедным духовенством на свой собственный кошт при пособии бедных прихожан заведенные, может быть уместно только тогда, когда министерство народного просвещения и на эти училища наравне со своими так называемыми народными училищами будет отпускать ежегодно если не равномерную, то хотя бы половинную сумму, а до того времени требование это представляло бы собою какую-то странную аномалию, ни в одном благоустроенном государстве не допускаемую, а в христианском обществе ... и вовсе недопустимую»²⁹.

Ієрархам таки вдалося відстояти підпорядковані їм парафіяльні навчальні заклади від чиновницького контролю та пов'язаної з ним бюрократії. З того часу київським генерал-губернаторам доводилося миритися з мізерною кількістю державних шкіл на Правобережжі. Дехто з них не зупинявся навіть перед компліментами на адресу учнів церковнопарафіяльних шкіл. Так було, наприклад, під час візиту генерал-губернатора О. Безака до с. Синяви Васильківського повіту, де грізний адміністратор «слушал пеніе мальчиков церковноприходской школы и похвалили оное, сказав священнику Завадскому: «Ваши мальчики очень хорошо поют!»³⁰.

Помітну прихильність до церковнопарафіяльних шкіл виявляв київський генерал-губернатор граф О. П. Ігнат'єв. Він всупереч корпоративним чиновницьким інтересам став ініціатором будівництва нової церковнопарафіяльної школи у досить значній парафії с. Шамраївки Васильківського повіту Київської губернії³¹. Граф особисто побував у селі і пообіцяв сприяти «в отпуске средств на устройство школы»,³² що незабаром і виконав. На спорудження школи було виділено 700 крб. і вона виконувала свої функції ще й в радянські часи.

Втім, такі випадки були все-таки винятками з правил і загалом генерал-губернатор таки залишився вірним чиновницькій солідарності. Так, перебуваючи в 1890 р. у Кам'янці-Подільському (адміністративному центрі Подільської єпархії), «граф высказал свою готовность» допомагати церковнопарафіяльним школам і поряд з цим висловив думку, що «при смешанном населении католическом и православном, удобнее открывать школы министерские», які б активніше спряли асиміляції польського населення³³. Можливо, саме тому на початку ХХ ст. по Київщині та Поділлі прокотилася ще одна порівняно невелика хвиля захоплень приходських шкіл державними чиновниками³⁴.

Тобто місцева влада, визнаючи кількісну перевагу церковнопарафіяльних шкіл, все ж надавала перевагу поодиноким в даному регіоні державним навчальним закладам. Така «двоїстість» була характерною практично для всіх київських, подільських та волинських генерал-губернаторів пореформеної епохи. Їх різкий конфлікт із «засиллям» церковнопарафіяльної освіти на

Правобережжі плавно набув більш цивілізованих форм. Відверті насильницькі рейдерства підлеглих генерал-губернаторам чиновників поволі, але впевнено стали даниною минулого. Проте недовіра російських посадовців до церковно-парафіяльних шкіл так і не зникла – ці навчальні заклади мало контролювалися державними інспекторами і в очах чиновництва нерідко були «гніздами хохломанії» та подібних їй ідей. Відповідно, генерал-губернатори у більшості випадків використовували всі можливості для перетворення приходських шкіл на міністерські навчальні заклади. Але традиційність та народність церковно-парафіяльної школи, довгочасна відсутність в регіоні земського шкільництва, могутній авторитет більшості київських митрополитів сприяли стабільному усталенню на Правобережжі переваги церковнопарафіяльної освіти, котра витримала випробування часом і утисками генерал-губернаторів.

- 1 Григорьев В. В. Исторический очерк русской школы / В. В. Григорьев. – М., 1900. – С. 532–544; Фальборк Г. Народное образование в России / Фальборк Г., Чернолуцкий В. – СПб., 1901. – С. 435–532.
- 2 История Православной Церкви в XIX веке // [Авт.тексту Н. Рункевич]. – М., 1901. – Т. 2. Славянские Церкви. – С. 645–650, 692–698.
- 3 Поліщук М. С. Стан початкової народної освіти на Правобережній Україні в 60–90-х рр. XIX ст. / М. С. Поліщук // Український історичний журнал. – 1971. – № 3. – С. 69–75.
- 4 Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. – Історія України / Г. В. Степаненко. – Київ, 2002. – 24 с.; Удод О. П. Парафіяльні школи Поділля наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. / О. П. Удод // VII Подільська історико-краєзнавча конференція (Секція історії дожовтневого періоду): тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 49; Сесак І. В. Освіта на Поділлі / І. В. Сесак; у 2-х частинах. – Ч. 2. – Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на поч. XX ст. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 184 с.
- 5 Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 21–23; Перерва В. С. Православне Надросся у XIX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2004. – С. 194–195.
- 6 Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 15.
- 7 Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУ в м. Києві). – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 6. – Арк. 3.
- 8 Перерва В. С. Православне Надросся у XIX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2004. – С. 187.
- 9 Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі (далі – РДІА у м. Санкт-Петербурзі). – Ф. 803. – Оп. 2. – Спр. 533. – Арк. 2.
- 10 Там само. – Арк. 3.
- 11 ЦДІАУ в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 7. – Арк. 3.
- 12 Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 690. – Арк. 102.
- 13 Володимир Перерва. Преображенський кафедральний собор у місті Біла Церква / В. С. Перерва. – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2004. – С. 57–62.
- 14 Лебединцев П. Г. Открытие первых школ в Киевской губернии / П. Г. Лебединцев // Киевские епархиальные ведомости. – 1864. – № 12. – С. 393.

- 15 Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 18.
- 16 История Православной Церкви в XIX веке // [Авт.тексту Н. Рункевич]. – М, 1901. – Т. 2. Славянские Церкви. – С. 648.
- 17 ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 17. – Арк. 3–9, 20.
- 18 Кудрявцев Л. История губернаторства в Киеве и Украине / Л. А. Кудрявцев. – К.: Издательский центр «ДруК». – С. 219–224.
- 19 ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 34. – Арк. 29–30.
- 20 Там само. – Арк. 30.
- 21 РДІА СПб. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 12–13.
- 22 Володимир Перерва. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 22–23.
- 23 РДІА у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 30.
- 24 Там само. – Арк. 73–74.
- 25 Там само. – Арк. 73.
- 26 Там само. – Арк. 9.
- 27 Там само. – Ф. 733. – Оп. 170. – Спр. 476. – Арк. 57–58.
- 28 Там само. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 30; Там само. – Ф. 733. – Оп. 170. – Спр. 476. – Арк. 53.
- 29 Там само. – Ф. 733. – Оп. 170. – Спр. 476. – Арк. 54.
- 30 ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 127. – Оп. 997. – Спр. 51. – Арк. 1.
- 31 Володимир Перерва. Графи Браницькі: підприємці та меценати / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2010. – С. 165.
- 32 ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 442. – Оп. 620. – Спр. 320. – Арк. 1.
- 33 РДІА СПб. – Ф. 803. – Оп. 1. – Спр. 552. – Арк. 2–4.
- 34 Там само. – Ф. 803 – Оп. 12. – Спр. 34. – Арк. 1, 48–60.

Summary

KYIV GOVERNOR-GENERALS AND DEVELOPMENT OF PARISH EDUCATION IN RIGHT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

The article deals with the main aspects of the influence of Kyiv, Podolsk and Volyn governor-generals on the development of parish schools in Right-bank Ukraine in the second half of the XIX century.

The author investigates conflict situations in relations between the state and church authorities, which were the results of the attempts of governor-generals to transform parish schools to state educational establishments.

Key words: parish schools, kievian general-gouverner, Russian Orthodox Church, Holy synod, kievian metropolitan, bishop, russian emperor.